

Een uitnodiging tot de dans

JAN MERTENS

Tim Jackson, *Voorbij de groei. Het leven na het kapitalisme*, EPO, 2022, 256 p.

Tim Jackson heeft met *Voorbij de groei* (vertaling van *Post Growth, Life after Capitalism*) een heel bijzonder boek geschreven. Het is een moedig boek, om allerlei redenen. Onder meer omdat het niet zomaar biedt wat velen misschien zullen verwachten. Tim Jackson is de auteur van het heel invloedrijke boek *Welvaart zonder groei* (*Prosperity Without Growth*). Het kwam eerst als een rapport uit in 2009, daarna als boek, met een tweede herziene editie in 2017. Hij is een ecologisch econoom die onder meer onderzoek doet naar macro-economische modellen voor een maatschappij voorbij de groei. Met zijn *Centre for the Understanding of Sustainable Prosperity* doet hij multidisciplinair onderzoek naar een andere welvaart.

Welvaart zonder groei was een boek dat een soort schokgolf teweeg bracht. Jackson mocht het overal ter wereld gaan vertellen hoe economische groei eigenlijk niet kan. Hij gaf een nieuwe sterke impuls aan een debat dat al lang meegaat en dat – ondanks overvloedig bewijs – nog steeds botst tegen immense taboes. Studenten wereldwijd hingen aan zijn lippen en smeekten hem: ‘Waar kunnen wij dit studeren?’

Sinds de publicatie van dat eerste boek is er erg veel veranderd. Wereldwijd wordt er erg veel nagedacht over *degrowth* en *post-growth*. Auteurs als Kate Raworth en Jason Hickel hebben het debat enorm verrijkt met overtuigende beelden en argumenten. Baanbrekend wetenschappelijk onderzoek bracht de planetaire grenzen in beeld. Sinds de publicatie zijn we jammer genoeg ook al een heel stuk verder in de ecologische crisis. De uitdagingen op het vlak van klimaat en grondstoffen zijn nog veel acuter geworden. En met de dag wordt duidelijk hoe de ecologische crisis misschien wel vooral een rechtvaardigheids crisis is. Tegelijk klampen allerlei gevestigde machten en vermoeiende zogenaamde ‘ecomodernisten’ zich nog krampachtiger dan ooit vast aan het geloof dat voortdurende groei in een begrensde wereld mogelijk zou zijn.

En met dat alles op de achtergrond heeft Tim Jackson dus een nieuw boek geschreven. Wie een soort technisch rapport verwacht dat even haarfijn gaat uitleggen welke maatregelen onherroepelijk zullen leiden tot de afbraak van het kapitalisme en de geboorte van de ideale wereld die daarop

zal volgen, zal mogelijk teleurgesteld zijn. Het is een beetje alsof je dacht naar een lezing te gaan van een ingenieur die volledig binnen de eigen discipline zou praten, een beetje voorspelbaar, om ter plekke te merken dat die ingenieur haar presentatie aan de kant schuift en een verhaal begint te vertellen, gedichten begint voor te dragen en getuigt over haar eigen kwetsbaarheid. Op die manier doe je een deur open naar een andere manier van denken en dat is eigenlijk ook een strategie. Als je vraagt hoe exact de post-groei-maatschappij er in alle details uit zal zien en hoe we van hier naar daar zullen gaan, blijf je binnen één register. Als je een manier vindt om uit te nodigen om in een ander register je hoofd te openen voor een andere logica, andere beelden en waarden, kom je er misschien wel. En dat is wat Jackson doet in dit boek.

Voorbij de groei is dus niet het boek dat alle nog openstaande vragen na het vorige boek definitief beantwoordt. Het is wel een boek dat in vaak heel zachte woorden en beelden voor heel moeilijke, harde uitdagingen uitwegen laat verbeelden. Ja, hij schetst heel uitgebreid hoe nefast, vernietigend en ook zelfvernietigend het kapitalisme is. Maar hij doet dat in een spannende intellectuele reis die het heeft over allerlei inspirerende figuren uit de geschiedenis, die vaak meer filosofisch dan politiek is, die een taal gebruikt die vaak meer met poëzie dan met een kil wetenschappelijk jargon te maken heeft. En dat heeft een reden.

Wat is het probleem met economische groei? Heel eenvoudig gezegd zou je kunnen stellen dat je gemakkelijker kunt uitleggen waarom ons gangbaar systeem groei nodig heeft dan dat je kunt zeggen dat het in de werkelijke wereld mogelijk is. Groei in BBP-termen — de doorstroom in productie en consumptie — heeft in de naoorlogse periode de reële welvaart van heel veel mensen verbeterd. Maar het is tegelijk een systeem dat niet uitbreidbaar is naar iedereen zonder de stabiliteit van de mondiale ecosystemen grondig te verstoren, wat zich uit als rechtvaardigheidsproblemen (intra- en intergenerationeel). Het hele geloof, want dat is het in wezen, dat voortdurende groei wel mogelijk zou zijn steunt op het principe van de ont koppeling (meer doen met minder). In de werkelijke wereld is er echter geen empirisch

bewijs dat je op een grote schaal voor een lange periode in absolute termen kunt ont koppelen. Die in wezen heel eenvoudige waarheid onder ogen zien roept enorm veel weerstand op. En die hebben te maken met de logica van het kapitalisme, die zich als het ware erg diep heeft ingezogen in onze ideeën en verwachtingen van wat we als normaal zijn gaan beschouwen. Een uitdrukking als ‘stilstaan is achteruitgaan’ illustreert dat. We zijn het vanzelfsprekend gaan vinden om dat steeds maar te herhalen, terwijl het eigenlijk onzin is.

Het is fascinerend dat wat we normaal zouden moeten vinden in het gangbaar discours, met name dat we mensen moeten beschouwen als louter individualistische, rusteloze en hebzuchtige wezens, in zowat alle religieuze en spirituele tradities wordt gezien als een ondeugd. Maar om jezelf uit de retorische tunnelvisie van die enge logica te wurmen, moet je andere deuren openen. Onder meer het besef hoezeer beelden en metaforen aan de basis liggen van wat we als normaal zijn gaan beschouwen. Om naar de andere kant te gaan, hebben we dus een ander soort verbeelding nodig. Het is duidelijk voor Jackson dat het kapitalistisch model zichzelf aan het vernietigen is. De chaos die dat veroorzaakt, zien we elke dag een beetje meer. Zodra je je het alternatief kunt verbeelden, al is het dan in andere waarden en beelden, is het gemakkelijker om een weg te zien om er naartoe te gaan. Het klinkt misschien een beetje soft, maar wat Jackson doet, is eigenlijk heel erg ingenieus.

In elk hoofdstuk vertelt hij het levensverhaal van een historische figuur. Mensen als Robert Kennedy, Emily Dickinson, Thich Nhat Hanh, John Stuart Mill of Wangari Maathai komen aan bod. Via hun levens zie je mogelijkheden om anders te kijken, voel je wat hoop kan betekenen of zie je hoe bekende filosofische stellingen verweven zijn met persoonlijke drama's. Jackson gaat dieper in op grote kwesties, zoals de betekenis van arbeid. Hij laat zich daarbij sterk inspireren door Hannah Arendt. Hij vertelt het verhaal van Lynn Margulis, die onderzoek deed naar het concept van symbiose. Met die bril naar de werkelijkheid kijken doet sterk beseffen hoe ideologisch allerlei opvattingen over de ware 'natuur' van mens en samenleving zijn. Als je daarop doordent, wordt

het nastreven van evenwicht ineens veel logischer dan het krampachtig vasthouden aan een steeds meer. En zo bouwt Jackson zijn verhaal stap voor stap op.

Door op een andere plek te gaan staan, en anders te kijken, zie je meer. Zo is het heel mooi hoe Jackson uitlegt hoe het kapitalisme en het boeddhisme proberen te antwoorden op de sterfelijkheid en op de existentiële vraag van het lijden. Eenzelfde startpunt, maar zeer verschillende wegen. Dat ruimere verhaal onderbouwt hij wetenschappelijk met de uitleg over het concept entropie. Maar er is daaraan ook een heel menselijke dimensie. Als mens proberen we te ontsnappen aan onze sterfelijkheid. We verlangen naar iets wat blijft. We willen iets maken dat duurzaam is, dat sterker zal zijn dan de tijd. De logica van het kapitalisme, zoals Jackson die beschrijft, is echter net dat de producten die we maken vooral niet mogen blijven. Ze moeten eigenlijk zo snel mogelijk uit elkaar vallen, zodat we nieuwe dingen kunnen verlangen. Zo organiseer je dus zelf een eindeloze tredmolen van lijden. Zodra je dit ziet en voelt, is de logica van een economie van het genoeg ineens niet meer zo bedreigend.

Jackson gaat in zijn boek ook uitgebreid in op de context van de recente wereldwijde pandemie. Hij laat zien hoe ineens mogelijk was wat tevoren ondenkbaar was, hoe ineens duidelijk werd wat echt belangrijk is, welke jobs er echt toe doen. Hij legt uit hoe wat echt van waarde is net niet wordt versterkt of ondersteund door de logica van het kapitalisme. In de chaos van de pandemie en in de snelle en vaak drastische reacties van de verschillende overheden kon men ook zien hoe een andere werkelijkheid, gebaseerd op andere waarden, eruit zou kunnen zien. Ondertussen weten we weer hoe sterk de mechanismen van het 'oude systeem' zijn, hoe immens de zuigkracht van de terugkeer naar wat zogenaamd normaal was. Het zal dus enorm moeilijk worden. Maar het alternatief is niet meer ondenkbaar. En de chaos van het steeds maar verder doorgaan met vernietigende kracht van een mateloze groei-obsessie zal alleen maar de tegenstellingen en de rusteloosheid vergroten. Dus hoe moeilijk het ook is, we zijn gedoemd tot hoop, tot de verbeelding van een wereld voorbij de groei. En die kunnen we

zelf vormgeven, zegt Jackson, op basis van andere waarden en beelden.

In een wisselwerking van economische kritiek, levensverhalen, literaire citaten, filosofie en spiritualiteit bouwt Jackson in dit boek een poort die je helpt om je het alternatief te verbeelden. Soms wil je als lezer net iets meer, voel je je eigen ongeduld. Soms moet je erg aandachtig lezen om te zien hoe vernietigend de kritiek is die Jackson in zachte zinnen levert. Soms zou je wat meer lawaai willen misschien. Maar dan besef je dat je je een beetje over moet geven aan het ritme van deze intellectuele oefening. Soms voel je dat Jackson dingen op het spoor is die je tevoren nog niet zo had gezien, zoals zijn beschouwingen over overvoeding als groei, weg van evenwicht. Soms voel je dat hij in de goede richting aan het zoeken is, zoals in zijn beschouwingen over *flow*, maar kun je je het nog niet allemaal concreet voorstellen. Soms besef je pas na een tijdje hoezeer Jackson een behoorlijk vernietigende kritiek maakt van het kapitalisme zonder daarbij te vervallen in de vaak voorspelbare en vermoeiende retoriek van de klassiek-linkse schema's.

Het kan best zijn dat om al die redenen sommige lezers zenuwachtig zullen worden van zijn boek. Je kunt ook zien hoe wat hij probeert heel moedig is. Je mag als lezer mee zoeken. Je wordt uitgenodigd om anders te denken, niet te zeer in de vaste schema's of de eenduidige registers. Creativiteit kan helpen om bij een andere logica uit te komen, die dan ineens veel vanzelfsprekender en daardoor gemakkelijker zal lijken dan we nu soms denken. Denken vanuit verschillende disciplines, met ruimte voor het artistieke en het spirituele, het kan nieuwe inzichten opleveren. Met dat alles stelt Jackson zich in zijn boek zeer kwetsbaar op. Het zou misschien gemakkelijker geweest zijn een nieuwe *Welvaart zonder groei* te maken, maar dat doet hij niet. Daarmee voegt hij een mooie en relevante dimensie toe aan het wereldwijde debat over het denken voorbij de groei. Het is niet zozeer een routekaart. Het is wel een uitnodiging tot de dans. We moeten immers misschien ook anders bewegen om te komen waar we willen zijn.